

1

Moedeloos

april

Kaat haalde de panelen met zwart papier van het raam en schoof het omhoog. Frisse lucht stroomde naar binnen. Een eenzame dekschuit gleed langzaam door het water en deed het spiegelbeeld van de bomen rimpelen. Het was een prachtige lenteochtend, die alleen verstoord werd door de zwarte verduisteringspanelen voor de ramen aan de overkant van de gracht. Ze boden een troosteloos aanzicht, als gapende zwarte gaten.

'Guten Tag,' galmde het over de gracht.

Kaat schrok op uit haar overpeinzing en zocht waar de stem vandaan kwam. Onder haar raam stond een jongeman naar haar te kijken.

'Was für ein schöner Morgen, nicht wahr?' riep hij en hij nam zijn donkergroene helm af.

Ze schonk hem een twijfelachtige glimlach. De man grijnsde terug, klakte met de hakken van zijn glimmende zwarte laarzen en liep verder. Meteen had Kaat spijt dat ze teruggelachen had. Ze stond nog een tijdje in gedachten verzonken naar buiten te kijken toen vanuit de keuken het gekletter van servies klonk. Ze draaide zich om en liep naar de keuken.

'Goeiemorgen, Anne,' zei ze en ze trok een paar kastjes open. *'Is de koffie nu al op?'*

‘Ja, maar je kunt nieuwe kopen. Volgens mij hebben we nog wat bonnen over,’ zei Anne zonder op te kijken van de afwas.

Kaat plofte neer op een stoel en keek naar Anne. Ze was al aangekleed en sopte een bord af. Ze droeg een simpele zwarte rok tot net over haar knieën, met daarboven een witte blouse met korte mouwen, waaruit bleke armen staken. Gekunstelde krullen konden net niet de slaphed van haar steile haar verbloemen.

‘Ik heb mijn buik vol van dat smerige surrogaatspul,’ zei Kaat. ‘Ik zou alles doen voor een kop koffie van echte koffiebonen met een grote lepel suiker erin!’

Anne pakte een theedoek en droogde haar handen af. ‘Niet zo mokken, jij. Ik vraag wel aan Pim of hij wat van de sluikhandel* kan regelen. Ze nam naast Kaat aan tafel plaats en begon een tomaat te snijden.

‘Lekker, tomaat op brood!’ zei Kaat sarcastisch, terwijl ze een schijfje tomaat oppakte.

‘We mogen blij zijn dat we tomaat hebben. En brood.’

‘Als je deze slappe hap brood kunt noemen,’ mompelde Kaat.

Na het ontbijt legde Kaat het *Compendium der Romeinse en Oud-Nederlandse rechtsgeschiedenis* op tafel. Na een uur besefte ze dat ze de paragraaf over de *Leges Romanae* al drie keer had gelezen en niets in zich had opgenomen. Met een zucht bladerde ze terug naar het begin. Maar na nog twee mislukte pogingen iets van de stof tot zich te laten doordringen sloeg ze haar boeken dicht en liep naar haar kamer.

* Kijk op pagina 439 voor de woordenlijst.

Ze zocht tussen de berg kleren op de sofa en trok er een lichtgrijze geplisseerde rok en haar lievelingsblouse van donkere zijde met witte parelmoeren knoopjes uit. Toen nam ze plaats achter de kaptafel en bekeek zichzelf zorgvuldig in de spiegel. Haar schoonheid was volgens haar moeder haar belangrijkste kwaliteit. Misschien zelfs haar enige.

Op de kaptafel lag een modetijdschrift met Veronica Lake op de voorkant. Met een schuin oog op het kapsel rolde Kaat haar kastanjebruine haar aan de zijkant van haar hoofd op en zette het vast met spelden. De rest liet ze los in krullen over haar schouders vallen.

Nadat ze was aangekleed, ging ze buiten in de portiek zitten, boven aan de trap. Inmiddels was het bijna twaalf uur en het water van de gracht schitterde in de zon.

De Raamgracht was een rustige waterweg, omgeven door de drukte en bedrijvigheid van de binnenstad van Amsterdam. Als je naar rechts liep, kwam je bij winkels en cafés aan de Nieuwmarkt en Nieuwe Hoogstraat. Maar Kaat koos voor links, gelokt door het geroep van de marskramers op het Waterlooplein.

Daar waar de Raamgracht de Zwanenburgwal kruiste, bleef ze staan. Ze leunde over de reling van de brug. Aan de overkant van het water strekte zich een uitgebreid netwerk aan kleurrijke kraampjes uit, die alles verkochten – van schoenzolen tot sigaretten.

Vroeger, toen ze net in Amsterdam woonde, ging ze vaak met Anne op zondag naar het Waterlooplein. Maar het was meer dan een jaar geleden dat ze er voor het laatst was geweest. Café-eigenaren en knokploegen waren op de vuist gegaan met de Weerbaarheidsafdeling* van de NSB*, en ruiten van winkels waren ingeslagen. Er had een grillige, geladen sfeer van opstandigheid gehangen, die vorig jaar in febru-

ari tot een kookpunt was gekomen met de stakingen. Nu heersten er vooral verslagenheid en onderdrukking. Ze keek naar links, waar ze aan het begin van de Jodenbreestraat een groot bord kon zien met onleesbare woorden erop die ze maar al te goed kende.

Er werd met een grote boog om de prachtige oude buurt in het oosten van Amsterdam heen gelopen, alsof er een besmettelijke ziekte rondging. De oude jodenbuurt was afgesloten met borden waarop JUDENVIERTEL of JOODSCHE WIJK stond. Kaat voelde zich een buitenstaander, een toeschouwer. Maar ook zij was niet vrij, niet echt. Niemand was dat.

Ze krabde een beetje aan de reling van de brug, waar onder de witte verf de traditionele donkergroene verf tevoorschijn kwam. Haar blik gleed van de lantaarnpalen en de stoepanden naar de lelijke forse huisnummers op de muren van de huizen: allemaal witgeverfd* in opdracht van de bezetter. Ze draaide zich om en leunde met haar zij tegen de reling. Met tegenzin keek ze naar het huis schuin aan de overkant van het hare.

Het was alweer bijna twee jaar geleden. 10 mei 1940. Ze studeerde nog geen jaar in Amsterdam en bracht een lang pinksterweekend bij haar ouders in Utrecht door. Vroeg in de ochtend was ze wakker geschrokken van het diepe geronk van motoren. Ze was naar het raam gerend. De lucht had zwart gezien van de gevechtsvliegtuigen. De vijf dagen erna had ze met haar ouders aan de radio gekluisterd gezeten, terwijl het onwezenlijke besef dat het echt oorlog was op hen neerdaalde. Als een dreigende waarschuwing voor de donkere tijden die eraan kwamen, verspreidden vreemde stofwolken zich in de lucht, afkomstig van het platgebombardeerde Rotterdam.

Kaat kwam tegelijk met de Duitsers in Amsterdam aan.

Auto's, vrachtwagens en tanks, volgeladen met soldaten in camouflagetuniek en met stormhelmen op, reden over het Damrak. Tranen hadden er over haar wangen gelopen, niet alleen van woede, maar ook van hulpeloosheid. Dat gevoel was alleen maar versterkt toen ze na afloop zag dat de overkant van de Raamgracht door politieagenten was afgezet. Omgeven door een haag van burens en voorbijgangers waren de brancards met de lichamen van meneer en mevrouw Schwartz en hun twee zoontjes naar buiten getild.

'Pas maar op. Als je te lang op dezelfde plek rondhangt, denken ze nog dat je iets van plan bent,' klonk het achter haar.

'Jeetje, Pim, je laat me schrikken,' zei Kaat, die zich omdraaide.

Naast haar stond een jongeman met een pet op. Hij leunde met zijn armen op de reling naast haar. 'Ik vroeg aan Louis,' zei hij, met een peinzende blik op het bord aan het begin van de Jodenbreestraat, 'hoe het allemaal voor hem voelde. Om zo behandeld te worden, bedoel ik. Weet je wat hij toen tegen me zei?'

'Nou?'

"Op een doodnormale dag stond ik op als Louis Beekman. Ik las de krant en ging studeren als Louis Beekman en dronk een biertje als Louis Beekman. Ik ging slapen als Louis Beekman. Maar de volgende ochtend werd ik wakker en las ik in de krant dat ik niet meer Louis Beekman was, maar een jood. En verder niets,'" zei Pim. 'De volgende dag hebben de moffen hem uit zijn huis gesleurd. Alweer meer dan een jaar geleden, niet te geloven...'

Kaat wilde graag iets zeggen om hem te troosten. Maar in plaats daarvan pakte ze haar laatste twee sigaretten en reikte hem er eentje aan. In stilte rookten ze.

‘Waarom zei je dat?’ vroeg ze na een tijdje.

‘Wat?’

‘Dat als je ergens te lang staat, je iets van plan bent.’

‘Mensen die op straathoeken staan te dralen, of op bruggen in jouw geval... die zijn altijd iets van plan.’

‘Sommigen misschien,’ zei ze. ‘Ik ben simpelweg een student die zich niet kan concentreren.’

‘Ah...’ zei Pim en hij lachte. ‘Daar heb ik straks geen last meer van.’ Hij haalde de pet van zijn hoofd, woelde even door zijn donkerblonde haar en propte de pet in zijn achterzak.

‘Dus je bent nog steeds van plan om na de zomer niet meer terug te gaan?’ vroeg ze. ‘Ben je niet bang dat je erg achter zult lopen als de oorlog voorbij is?’

‘Nee,’ zei hij beslist. ‘Ik kan niet naar die saaie Adriani luisteren die het heeft over belastingrecht of iets anders onzinnigs... Alsof er niets veranderd is. Ik heb wel wat beters te doen.’

Weer zo’n cryptische opmerking, dacht Kaat. Ze vroeg maar niet wat hij daarmee bedoelde, want dat had toch geen zin. Het waren rare tijden. Roddels en geruchten gonsden in de studentenhuizen. Er werd gefluisterd over wie ondergronds was gegaan en wie er fout was, wie er nu weer verdwenen of gevluucht waren. Iedereen leek informatie te hebben over iedereen, maar niemand wist er ooit het fijne van. Je moest oppassen met wat je zei en tegen wie je het zei.

Eén ding wist Kaat zeker: als er iemand ondergronds werk deed, was het Pim wel. Maar de vraag was: wát? Iemand had geopperd dat hij bij een knokploeg zat, maar dat leek haar onzin. De meeste jongens in knokploegen hadden in het leger gezeten en Pim had zich laten afkeuren omdat hij tegen geweld was. Maar wat deed hij dan? En nog belangrijker: hoe gevaarlijk was het?

Stiekem bekeek ze hem. Waar zijn wenkbrauwen elkaar bijna raakten, bogen ze een beetje af naar boven, waardoor hij een permanent vragende blik had. Het had er sullig uit kunnen zien, zeker met die roze wangen en lippen, als hij niet die kordate en zelfverzekerde uitstraling had die hem veel ouder deed lijken dan tweeëntwintig.

‘Moeten we niet gaan? Straks zijn we te laat,’ hoorden ze de stem van Anne roepen.

De twee vrienden draaiden zich om en zagen Anne het trapje naar de straat af lopen, terwijl ze haar jas aandeed.

‘Naar welke film gaan we?’ vroeg Anne even later. Ze liepen over de Kloveniersburgwal, langs de lange rij voor de kruidenier, die alleen op zaterdag vlees op de bon verkocht, en de krantenkiosk, waar mannen met vilten hoeden zich rond de schappen verdrongen.

Zonder zich om te draaien antwoordde Pim: ‘*The Wolf Man* in Tuschinski.’

Anne keek Kaat ongelukkig aan. Kaat wist dat ze horrorfilms haatte.

Gedrieën liepen ze in de richting van het Rembrandtplein, het imposante art-decogebouw tegemoet. Pim kocht de kaartjes. Hij weigerde altijd geld van hen aan te nemen, ook al moesten de bioscoopbezoekjes een rib uit zijn lijf zijn. Terwijl ze wachtten, viel Kaats oog op het bordje in het raampje bij de kassa. Het was een absurd idee dat juist het theater van Abraham Tuschinski nu verboden was voor joden.

‘Schiet op, de film gaat zo beginnen,’ zei Pim, terwijl hij zich naar binnen haastte.

Als Pim ergens een passie voor had, dan waren het wel films. Hij wilde elke film gezien hebben. Zelfs de moffenfilms meed hij niet.

'Je kunt maar beter op de hoogte zijn van wat je vijand doet en zegt,' zei hij altijd.

Kaat haatte het om naar dat soort films te gaan, mede ook omdat het Pim in een vreselijk humeur bracht. Nadat ze naar *Rembrandt van Rijn* waren geweest, had Pim bij hen thuis een bord tegen de muur kapotgegooid. 'Vuile antisemieten!' had hij geschreeuwd.

'Wat sta je nou te dromen? Schiet eens op!' riep Pim. Hij stond met Anne al boven aan de trap voor de hoofdzaal. Kaat rende de trap op en volgde Pim, die met een minzame blik op een politieagent de zaal betrad.

Kaat keek de zaal rond en zag drie mannen in wa-uniform op de voorste rij zitten. De bioscoop liep vol met publiek. Als laatste kwam de agent binnen en bleef boven aan de trap staan. Schallende trompetten luidden het Polygoon-journaal in. Ergens achter in de zaal klonk even kort gejoel, en wat mensen lachten. 'Leve de koningin!' riep iemand. Een van de wa-leden kwam half overeind en keek om zich heen op zoek naar de onruststokers.

'Het is maar goed dat die agent er is,' fluisterde Kaat tegen Anne. 'Straks komt er mot.' Ze keek langs Anne naar Pim en zag dat hij strak naar de achterhoofden van de wa-soldaten keek.

Beelden van nieuws flitsten voorbij. Georganiseerde defilés, vlaggen met hakenkruizen en hordes marcherende militairen. Pim bromde iets onverstaanbaars. Beelden van de Elfstedentocht van afgelopen winter kwamen voorbij, gevolgd door een optreden van The Ramblers voor een publiek van Duitse officieren. Kaat herkende rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart. Een half opgegeten appel vloog door de zaal en raakte het doek precies toen de camera inzoomde op Seyss-Inquarts gezicht. Modellen paradeerden rond in

de nieuwste kleding van een Duits modehuis tijdens een modeshow in Den Haag. Pim fluisterde met driftige gebaren tegen Anne.

Kaat boog zich over Anne heen en gaf hem een por. 'De film is begonnen,' fluisterde ze.

Anne zakte kreunend wat dieper in haar stoel en Kaat klopte op haar knie. 'Als je het eng vindt, doe je gewoon je ogen dicht.'

'Wat gaan jullie nu doen?' vroeg Kaat, terwijl ze haar ogen half dichtkneep tegen het felle zonlicht en op het bordes van het theater bleef staan.

'Naar huis, denk ik,' zei Anne. 'Wat kunnen we anders?'

'Ik dacht dat we misschien even naar Clara konden gaan. Iedereen is daar...'

'Wie is "iedereen"?' vroeg Anne, haar in de rede vallend.

'O, Anton en wat anderen,' zei Kaat luchtig. 'Is dat een probleem?'

'Ik weet het niet, Kaat...' Annes blik ging vlug naar Pim, die peinzend naar de bedrijvigheid in de Reguliersbreestraat stond te kijken.

'Pim kan toch mee?'

Pim snoof. 'Denk je dat ze een pseudo-jood als ik in hun midden tolereren? Ik snap eigenlijk niet waarom jij nog vrienden bent met die piassen...'

'Ik zeg niet dat ze mijn vrienden zijn. Maar Clara en Lucy zijn onze dispuutgenoten,' zei Kaat.

'Het is echt niet zo erg om uit elkaar te groeien,' zei Anne. 'De oorlog heeft iedereen veranderd...'

'Ik mis ons oude leventje. De feestjes... Zeilen op de Loosdrechtse Plassen... Als de sociëteit nog open was geweest, konden we tenminste...'

‘Konden we tenminste wat?’ onderbrak Pim haar. ‘Bier drinken terwijl Saartje en de rest thuiszitten? Terwijl Louis is opgepakt?’

‘Ik bedoel daarvóór. Voordat de joden...’ Kaat zweeg even. ‘Je bent niet de enige die dit erg vindt. Waarom denk je dat het corps is opgeheven?’

‘Weet je wat het is met jou, Kaat?’ zei Pim streng. ‘Jij leeft niet in de realiteit. Het heeft geen zin om te piekeren over hoe fijn het vroeger was. Die tijden zijn voorbij!’

‘Maar de oorlog kan toch nooit lang meer duren...’

‘We zijn aan ons lot overgelaten toen die lafaards van de regering met hun staart tussen de benen naar Engeland vertrokken,’ zei Pim afwezig, terwijl hij de trap af liep en het steegje aan de overkant in sloeg.

‘Pim, wacht nou even! Kom je mee?’ vroeg Anne over haar schouder aan Kaat terwijl ze Pim volgde.

‘Ja, ik kom zo,’ zei Kaat. ‘Ik loop nog even een rondje.’

‘Tot straks!’ riep Anne terwijl ze het steegje in rende.

Even stond Kaat te twijfelen om alsnog naar Clara en de anderen te gaan, maar toen liep ze naar de Munt.

Terwijl ze door de binnenstad dwaalde, dacht ze aan die gure zondag in februari vorig jaar, toen Pim voor hun deur had gestaan.

‘Ze hebben het hele weekend joodse jongens opgepakt,’ had Pim gefluisterd. ‘Louis zit erbij.’

‘Nee toch!’ had Anne uitgeroepen.

Pims gezicht was asgrauw geweest. Kaats nekharen gingen nog steeds overeind staan als ze eraan terugdacht.

Ze stak het bruggetje over en ging de Raamgracht op. Aan de overkant liepen twee vrouwen met zware boodschappentassen te sjouwen. Een wagen die door een paard werd getrokken wilde hen passeren en ze sprongen opzij. Het

hoefgetrappel galmde nog na toen de wagen alweer de hoek om was. De vrouwen liepen weer verder, alsof er niets aan de hand was. Gevoelens van afgunst bekropen Kaat. Kon zij maar voor even doen alsof Nederland niet al twee jaar bezet was.

Met een zucht ging ze op de onderste tree voor haar huis zitten. Ze dacht aan Louis. Een lange, potige jongen met een rechte neus en zwarte krullen. Altijd aardig en beleefd tegen iedereen. Haar vriend. De beste vriend van Pim. Bezweken onder onduidelijke omstandigheden in een van de kampen in het oosten.

Vanaf dat moment was Pim vastberadener dan ooit. Hij was ervan overtuigd dat het lot van Louis alle joden te wachten stond. Onwillekeurig ging Kaats blik naar het witte huis aan de overkant. Het huis waarin de familie Schwartz dood was gevonden, vlak na de capitulatie. De gaskraan in de keuken was opengezet, had de politie gezegd. Wat dachten de Schwartzen dat hun te wachten stond? Wat was er erger dan jezelf en je kinderen te verstikken?